

grada

Andelko ZELENIKA

STEĆCI MOSTARSKOG PODRUČJA (istočni, južni i jugozapadni dio općine Mostar)

U ovom radu autor je pored dosadašnjih dugogodišnjih istraživanja na reviziji, inventaru i rasprostranjenosti srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka na području općine Mostar, zaokružio u jednu cjelinu rezultate tih istraživanja.

Na temelju tih istraživanja došlo se do potpuno novih podataka o rasprostranjenosti stećaka u većem dijelu zapadne Hercegovine kao i u njezinom središtu, gradu Mostaru.

Prema ovim podacima opovrgnute su dugogodišnje pogrešne tvrdnje o stećcima mostarskog područja s konca 19. st. i iz 1972. godine. Nakon ovih istraživanja mostarsko područje uvršteno je među 6 općina s najvećim brojem stećaka u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Stećci istočnog, južnog i jugozapadnog dijela općine Mostar, Ziemplje, Podvelež, Bišće polje, Blagaj, Žitomislić i istočni dio Mostarskog blata.

Uvod

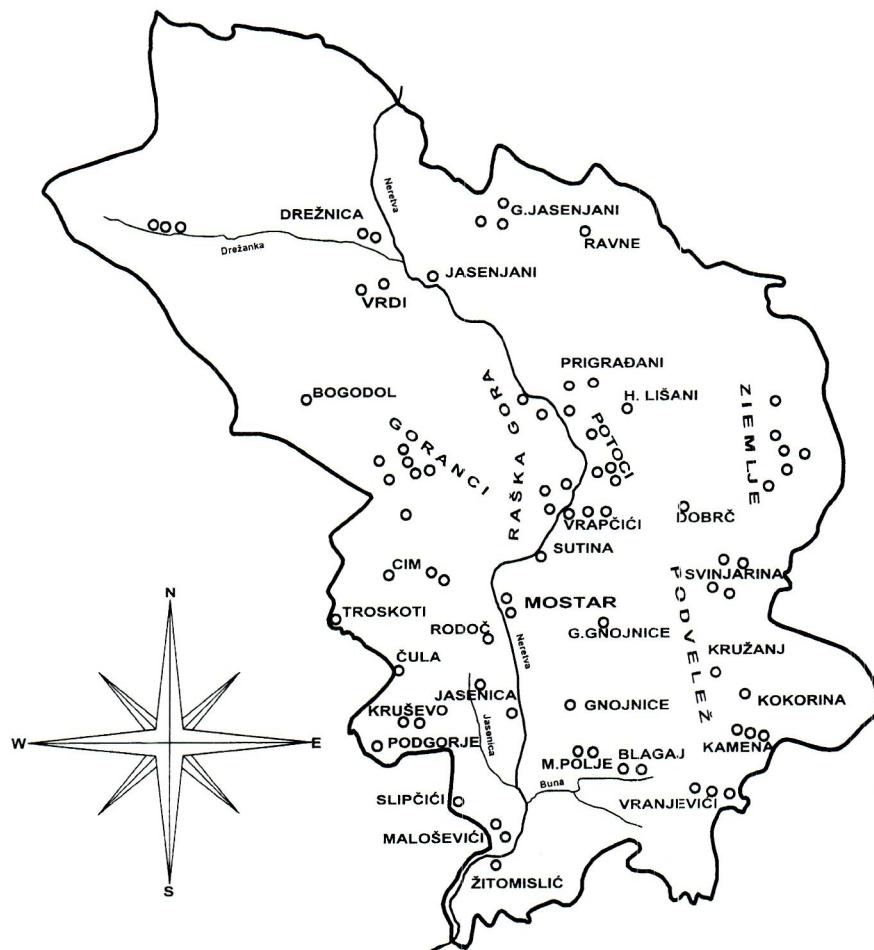
Radeći dugi niz godina u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Mostaru, od sedamdesetih do devedesetih godina prošlog stoljeća, na stručnom projektu revizije i dopune inventarizacije srednjovjekovnih nadgrobnih kamenih spomenika – stećaka u Hercegovini, došao sam do niza novih saznanja i podataka o ovoj specifičnoj vrsti spomenika kulture našeg srednjeg vijeka.

U Godišnjaku za kulturno i povijesno naslijeđe Hercegovina broj 3 (11) iz 1997. godine obradio sam rezultate istraživanja na stećcima mostarskog

područja: Raške Gore, Vrdi i Goranaca, a u istom godišnjaku, broj 23 iz 2009. godine, u prilogu Stećci središnjega i sjevernoga područja općine Mostar.

Ovim prilogom pod tematskim naslovom Stećci istočnog, južnog i jugozapadnog područja općine Mostar zaokružio sam u jednu cjelinu rezultate mojih dugogodišnjih istraživanja na širem području glavnog grada Hercegovine.

U cilju potpunijeg i cjelovitijeg pregleda stećaka na ovom području pored novijih rezultata istraživanja uvrstio sam i rezultate ranijih istraživanja koji su obavljali i drugi istraživači.

Sl. 1. Lokacije stećaka na području općine Mostar.

Podvelež¹

Planinsko područje koje se prostire na padinama planine Velež, po kojem je i dobilo svoje ime Podvelež, nalazi se istočno od Vrapčića, Mostara, Bišća polja i Blagaja. Naseljeni dio Podveleži, koji se nalazi približno na nadmorskoj visini od 700 do 800 metara, proteže se u dužini od oko 18 km, počevši na sjeveru od sela Dobrča do Kokorine i Bakračuše na putu Mostar–Nevesinje.

Najbolji dokaz da je ovo planinsko područje s nekoliko sela i zaselaka bilo naseljeno i u srednjem vijeku potvrđuju nadgrobni spomenici stećci koji su evidentirani na većem broju lokaliteta o kojima ćemo u ovom prilogu dati osnovne podatke o broju, vrsti, ukrasima i karakterističnim osobinama pojedinih nekropola. Nekropole sa stećcima danas se uglavnom nalaze u blizini naseljenih mjesta što je, svakako, bilo i u srednjem vijeku od kada i potječe ovi spomenici.

Dobrč

U nizu naselja Podveleži iz pravca sjevera prema jugu prvo od njih naziva se Dobrč koji je udaljen oko 10 km sjeveroistočno od Mostara. U blizini sela na lokalitetu Gaj – Pod Krsticom nalazi se srednjovjekovna nekropola s 36 stećaka (27 ploča i 9 sanduka) slabije obrađeni i bez ukrasa. Spomenici su orijentirani po pravcu Z-I.

Svinjarina²

– Središnji dio i najnaseljenije područje Podveleži je Svinjarina. Prema brojnosti srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka, koji i potječe iz tog razdoblja, ovdje je evidentirano i najviše nekropola sa stećcima na širem području Podveleži.

– Najveća nekropola sa stećcima ovoga šireg naselja nalazi se na lokalitetu zvanom *Pod Krsticom* u blizini svinjarske lokve. Stećci su raspoređeni u četiri skupine i ima ih ukupno 84 (57 ploča, 26 sanduka i 1 sljemenjak). Devet stećaka ukrašeno je zanimljivim simboličnim motivima: antropomorfne figure, 2 križa, 1 mač, 1 štit s mačem, 1 rozeta, 1 polumjesec,

---

¹ T. KANAET, Podveležje i Podvelešci, Naučno društvo NRBiH, knj. VI.

² Ukrasni i simbolički motivi na stećcima iz Svinjarine nalaze se u ovom prilogu kao fotodokumentacija.

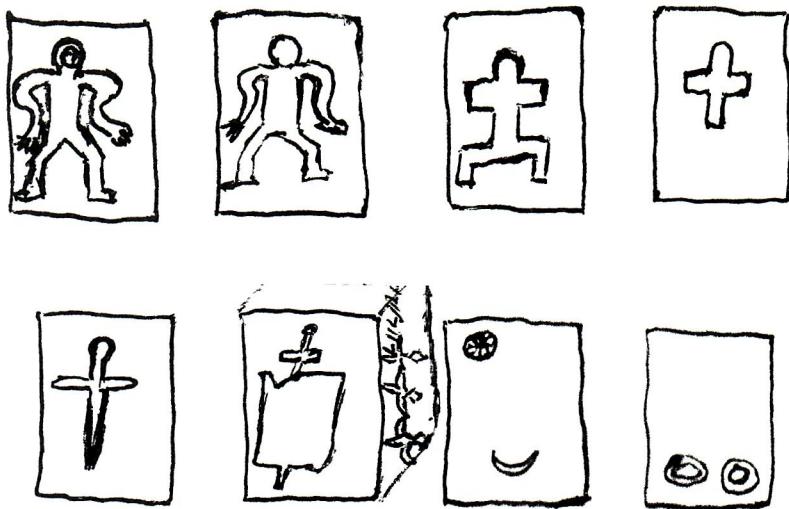
tordirana vrpca i dvije udubljene kamenice. Spomenici su orijentirani po pravcu Z-I. Na ovoj nekropoli nalazi se jedan broj kamenih grobova eliptičnog oblika.

– Oko 100 m istočno od nekropole Pod Krstinom, u blizini lokve Jagodno u *Smajkića ogradi* nalazi se veći ukrašen križ veličine 220x120x35 cm i 4 veća sanduka ukrašena motivima: štita s mačem, 3 rozete i tordirane vrpce. Stećci su orijentirani po pravcu Z-I. Prema stručnoj literaturi starijeg datuma na ovom lokalitetu svojevremeno su se nalazila dva križa od kojih je jedan, manji, tijekom vremena uništen ili ugrađen u neki objekt.

Sl. 2. Kameni križ sa stećkom u Svinjarini na Podveležu.

– Oko 450 m istočno od prethodnih stećaka na lokalitetu *Husnića ograda* nalazi se druga po veličini nekropola na području Podveleži sa 65 stećaka (56 ploča i 9 sanduka). Većina nadgrobnika je djelomično utonula u zemlju tako da su im vidljive samo gornje površine. Pojedini stećci ugrađeni su u ogradne zidove. Samo su tri ukrašena motivom mača, križa i kamenice. Stećci su orijentirani po pravcu Z-I.

Sl. 3. *Ukrasni motivi na stećima Svinjarine u Podveležu.*

Gnojnice gornje

– Na lokalitetu *Kobiljaci* u blizini seoske škole nalazi se manja nekropola s 5 stećaka (4 ploče i 1 sanduk). Izgradnjom seoskog puta šezdesetih godina prošlog stoljeća stećci su pomjereni iz prvobitnog položaja od kojih je jedan u obliku križa, prema T. Kanaetu, istraživaču ovog područja, uzidan u nasip pored puta.

Kružanj

– U zaseoku *Toljaga*, na lokalitetu *Grdojevci*, nalazi se manja nekropola s 13 stećaka (9 ploča, 3 sanduka i 1 križ). Izgradnjom puta 1972. g. stećci su pomjereni i većina se nalazi u šumi gdje su zarasli u šiblje. Tom prilikom otkriveno je nekoliko srednjovjekovnih grobova. Stećci nisu ukrašeni. Uvidom na terenu pored Husnića kuća svojevremeno se nalazio kamenolom za stećke. Sačuvan je jedan djelomično obrađen spomenik.

Pored stećaka na širem području Kružnja nalazi se više ilirskih kamenih gomila.

Kokorina

Idući od juga prema sjeveru prvo selo Podveleži, nedaleko puta Mostar–Nevesinje i Bakračuše naziva se Kokorina. Na ovom području

koncem devedesetih godina prošlog stoljeća služba za zaštitu spomenika kulture evidentirala je steće na tri lokaliteta.

– U zaseoku Jarčića, na lokalitetu Stražnica, u blizini islamskog groblja, nalazi se veća nekropola s 45 stećka (39 ploča, 5 sanduka i 1 sljemenjak). Stećci su kvalitetnije obrađeni i ukrašeni motivima: štita s mačem, tordiranom vrpcom, polumjesecom i rozetom. Spomenici su orijentirani po pravcu I-Z.

– U zaseoku *Gradina* na lokalitetu Povitine na ilirskoj kamenoj gomili promjera 10 m nalaze se 4 stećka (1 visoki sanduk, 1 veći sljemenjak, 1 ploča i dio polomljenog stećka). Stećak u obliku visokog sanduka ukrašen je plastičnom rozetom i polumjesecom. Pored stećaka orijentiranih I-Z na gomili se nalazi desetak grobova eliptičnog oblika označenih lomljenim kamenom, kakve često nalazimo na širem području Hercegovine.

– U zaseoku Gradina, na lokalitetu Osoje iznad Marića kuća nalaze se dva veća stećka u obliku visokih sanduka. Jedan je ukrašen simboličnim motivom polumjeseca i osmostrane rozete. Stećci su orijentirani po pravcu I-Z.

Ziemlje³

Veoma rijetko naseljeno planinsko područje sjeveroistočno od Mostara i Bijelog polja, između obronaka planine Prenj i Velež naziva se Ziemlje. Ovaj tipično planinski kraj, na nadmorskoj visini nešto iznad 1000 m prema ostacima materijalne kulture, bio je naseljen i u srednjem vijeku o čemu najbolje govore nekropole s nadgrobnim spomenicima stećcima.

Na temelju dosadašnjih istraživanja ove vrste našeg kulturno-povijesnog naslijeđa, do sada je evidentirano više nekropola sa stećcima pretežno u Donjem Ziemlju a manje u Gornjem Ziemlju.

Rančići

– Jugozapadno od seoskih kuća u selu Rančići u Donjem Ziemlju nalazi se najveća nekropola sa stećcima na ovom području koja broji 100 stećaka (70 ploča i 30 sanduka). Spomenici su dobro obrađeni, a osam ih je ukrašeno motivima: štit s mačem, križ, polumjesec, rozeta, vodenica, kružni vijenac, povjesna trolisna lozica i biljna stilizacija. U blizini nekropole

---

³ Podaci o stećcima Ziemlja preuzeti su iz priloga Š. BEŠLAGIĆA, Stećci u Ziemlju, Starinar, Nova serija, Beograd, 1964.-1965., 280.-287.

je staro muslimansko groblje i kružna lokva s vodom za stoku uz koju se nalazi i jedan izdubljeni stećak.

Padežine

– U blizini pravoslavnog groblja u selu Padežine u Donjem Ziemlju nalazi se nekropola s 64 stećka (45 ploča, 17 sanduka, 1 sljemenjak i 1 križ). Stećci su dobro obrađeni i djelomično oštećeni. Orijentirani su po pravcu Z-I, pojedini S-J. Ukrašeno je 15 primjeraka, a zastupljeni su motivi: tordirana vrpca, povjesna lozica, bordura od cik-cak linija, polumjesec, rozeta, vodenica, štit s mačem, konj s jahačem, scena lova i turnira i friz s lukovima unutar kojih se nalaze: križ, mač, luk i dr.

– Na lokalitetu zvanom Krst, oko 800 m jugozapadno od prethodne nekropole, nalazi se 20 stećaka (12 ploča, 7 sanduka i 1 križ). Spomenici su dobro klesani i očuvani, a postavljeni su na kružnom tumulu i različito orijentirani. Ukrašeno je 6 stećaka raznim motivima: vrpca i bordura, rozeta, polumjesec, kružni vijenac, križ i štit.

Jankovina

– Također na području Donjeg Ziemlja u selu Jankovina nalazi se manja nekropola sa 7 stećaka (4 ploče i 3 sanduka). Spomenici su dobro očuvani i ukrašeni motivima: polumjesec, rozeta, povijena lozica i arkade. Stećci su orijentirani po pravcu Z-I.

Dnopolje

– U malom polju zvanom Smrćanj, oko 2 km južno od sela Dnopolje, pored seoskog puta i bunara, nalazi se nekropola s 29 stećaka (16 ploča, 12 sanduka i 1 sljemenjak) raspoređenih u nekoliko skupina. Spomenici su dobro obrađeni ali znatno oštećeni i utonuli u zemlju. Ukrašeno je 8 primjeraka raznim motivima: polumjesec, rozeta, vodenica, biljna stilizacija, antropomorfni križ i pehar. Stećci su orijentirani u dva pravca Z-I i S-J.

Kušići

– U *Gornjem Ziemlju*, u selu Kušići, evidentirani su stećci na dva lokaliteta. Veća nekropola sa stećcima nalazi se na lokalitetu Golo brdo na prijevoju između Donjeg i Gornjeg Ziemlja i broji 83 stećka (74 sanduka, 6 ploča i 3 sljemenjaka). Stećci su zarasli u žbunje i oštećeni, a bili su

dobro obrađeni. Ukrašeno je 5 spomenika motivima: tordirane vrpce, bordure od cik-cak linije, rozete, povijene lozice, stiliziranog križa, jahač na konju, antropomorfnim križevima. Stećci su orijentirani po pravcu Z-I.

U blizini ove nekropole nalaze se pravoslavno i muslimansko groblje.

– U Gornjem Ziemlju, 2,5 km sjeveroistočno od Kušića kod izvora zv. Žvorak, nalazi se veća nekropolja s 50 stećaka (45 sanduka, 4 ploče i 1 sljemenjak). Jedan broj stećaka je oštećen i bujicom pomjerjen iz svog položaja. Ukrašena su 2 sanduka motivima lova na jelene i križem. Stećci su orijentirani po pravcu Z-I.

Ravne

– Prema novom saznanju dobivenom od mještana u selu Ravne na padinama planine Prenj, južno od Gornjih Jasenjana nalazi se nekropolja sa 14 stećaka.

Bišće polje

Prostrano polje južno od Mostara do Blagaja i Bune veličine oko 50 km², s obje strane rijeke Neretve, naziva se *Bišće polje*. Na širem području ovoga polja, kroz koje protječe rijeka Neretva i njezine pritoke Buna, Bunica i Jasenica, evidentirano je više srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka.

Gnojnice

Selo Gnojnice nalazi se na istočnom dijelu Bišća polja. Zbog svog pogodnog prirodnog položaja, plodnosti zemlje i žive vode kao i ostatka materijalne kulture, ovo područje bilo je naseljeno u kontinuitetu od starog i srednjeg vijeka do našeg vremena.

– U neposrednoj blizini starog lokaliteta koji se naziva *Crkvina*, oko 80 m jugozapadno od mjesne džamije, na užoj lokaciji Bašćine, u ogradnom zidu pored seoskog puta nalazi se stećak s postoljem u obliku nižeg sanduka. Prema izjavi vlasnika susjednog zemljišta u blizini stećka sedamdesetih godina prošlog stoljeća pronađeno je više srednjovjekovnih grobova što upućuje ne samo na groblje već i staru crkvu zbog izvornog naziva lokaliteta Crkvina.

– Oko 500 m sjeveroistočno od vrela zvanog Vrba u Gnojnicama, na lokalitetu *Gogol*, na raskrižju seoskog puta pored kuće Matraka, nalaze se 2 stećka u obliku ploča. Na jednom od stećaka vidljivi su ukrasi

antičko-rimske profilacije što upućuje na postojanje nekog starijeg građevinskog objekta.

– Na lokalitetu *Markovac* u Gnojnicama, na tumulu pored ceste Mostar–Blagaj, nalazi se nekropola sa 6 stećaka u obliku ploča. Stećci su bespravno 1960. godine zatrpani u zemlju gdje se i sada nalaze. Služba za zaštitu spomenika kulture iz Mostara tada je istražila grobove i u jednom pronašla srednjovjekovni pečatni prsten. Stećke je potrebno otkopati i postaviti u prvobitni položaj.

Blagaj i okolica

Srednjovjekovni utvrđeni grad *Blagaj*, jedan od značajnijih centara u zemlji hercega Stjepana Kosače sa svojom okolicom obiluje nizom nekropola sa stećcima: kod mosta na *Posrtu*, *Blagajskom groblju*, *Kosoru*, *Malom polju*, *Vranjevićima i Kamenoj*.

– U središnjem dijelu ostatka starog turskog već davno porušenog mosta na rječici *Posrt*, sjeverno od Blagaja, nalazi se ugrađen ulomak stećka na kojem su vidljivi simbolički ukrasi četiri arkade. Vjerojatno se ovaj stećak prije izgradnje mosta nalazio na obližnjoj nekropoli na Salčinovoj vardi gdje se i sada nalazi nekoliko stećaka.

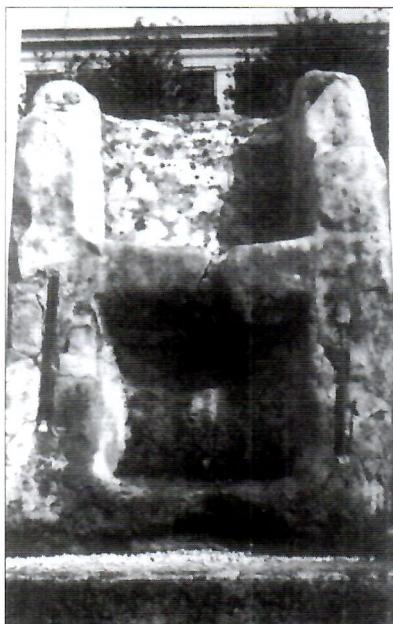
– Nedaleko od starog mosta na Posrtu, oko 80 m u pravcu zapada na lokalitetu zvanom *Salčinova Varda* na zemljanim tumulima, nalaze se 3 stećka (2 sanduka i 1 ploča). Jedan od stećaka ukrašen je zanimljivim motivom velikog plastičnog mača dužine 134 cm.

– U blizini katoličkog groblja u Blagaju nalazi se jedan stećak u obliku većeg sanduka koji je s gornje strane ovičen ispuštenom tordiranom vrpcom. Pored ovoga stećka do devedesetih godina prošlog stoljeća nalazilo se i nekoliko ulomaka stećaka koji su tada uklonjeni i uništeni.

Kosor

– Nekoliko kilometara nizvodno rijekom Bunom od Blagaja, na desnoj obali, nalazi se selo *Kosor*. Poznata srednjovjekovna sudačka stolica koja se pripisuje hercegu Stjepanu Kosači, po kojem će Hercegovina i dobiti ime, nalazila se na lokalitetu *Varda*, svojevremeno vlasništvo Sulejmana Krpe. Točno mjesto nalaza hercegove stolice bilo je oko 60 m od kružnog raskrižja na putu Blagaj–Buna u pravcu prilazne piste civilnoj zračnoj luci u Bišću polju. Provjerom lokacije ove stolice 1991. godine utvrdili smo da se ispred stolice nalazila kamena ploča kao postolje (veličine 86 x 51 x 48 cm) koja se i sada nalazi na svom izvornom mjestu.

– Kao poznati srednjovjekovni spomenik s čiriličnim natpisom kamena stolica hercega Stjepana Kosače koncem devetnaestog stoljeća prenesena je u Zemaljski muzej u Sarajevo gdje se i sada nalazi.

Sl. 4. Kamena stolica hercega Stjepana Kosače iz Kosora kod Blagaja.

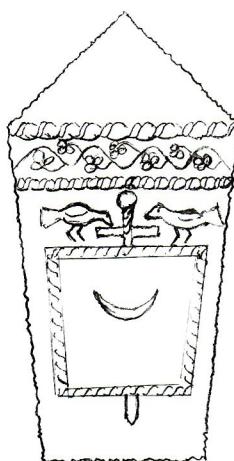
Malo Polje

– U *Malom Polju* selu dva kilometra nizvodno rijekom Bunom na lijevoj obali na dva lokaliteta evidentirani su stećci. U zaseoku Orah u Malom Polju, na užem lokalitetu zvanom Hadžajlića luke pored seoskog puta nalazi se veći stećak u obliku sanduka s proširenim postoljem bez ukrasa. Stećak se ne nalazi u prvobitnom položaju već je pomjerен u živicu pored voćnjaka D. Zubovića.

– Također u zaseoku *Orah*, na lokalitetu Luke – groblje na zemljjanom tumulusu, vlasništvo M. Perića, uz seoski put nalaze se 3 impozantna stećka (2 sljemenjaka i 1 visoki sanduk) visine oko 2 m. Jedan sljemenjak je ukrašen zanimljivim motivima od kojih neke rijetko nalazimo na stećcima Hercegovine. Ispod sljemensa na čeonoj strani isklesana je tordirana vrpca i trolisna lozica. Glavni motiv predstavljan je u obliku štita s mačem i dvije golubice. Ručica mača ima oblik križa. Ovaj ukras u Malom Polju kod Blagaja ima najviše sličnosti sa stećkom u Glumini kod Hutova i Radmilovića Dubravi kod Bileće.

Sl. 5. Stećci iz Malog polja kod Blagaja.

Sl. 6. Ukrasni i simbolički motivi na stećku
u Malom polju kod Blagaja.

Kamena

Selo *Kamena* nalazi se 7 km istočno od Blagaja. Naselju se prilazi s regionalnog puta Mostar–Nevesinje u tipično hercegovačkom kamenjaru, po kojem je selo i dobilo svoje ime.

– Na kamenoj ilirskoj gomili pored puta nalazi se stećak u obliku visokog sanduka, što nije rijedak slučaj na širem području Hercegovine.

– Oko 130 m sjeverno od sela, na manjem uzvišenju nalazi se srednjovjekovna nekropola s 11 stećaka (8 ploča i 3 sanduka). Veći broj stećaka (5 ploča i 3 sanduka) ukrašen je motivima: štit s mačem, tordirana vrpca, rozete, cik-cak bordura, rozeta i kamenica.

– Oko 200 m sjevernije od prethodne nekropole u manjoj vrtački zvanoj *Kupinovac*, nalazi se stećak u obliku ploče i nekoliko kamenom oivičenih grobova eliptičnog oblika.

– Neposredno pored manjeg vrela zvanog *Šmer* nalaze se 3 stećka (2 sanduka i 1 ploča) od kojih je jedan sanduk izdubljen i služi kao korito za napajanje stoke. U blizini navedenih stećaka svojevremeno je bio kamenolom gdje su obrađivani stećci.

Vranjevići

Selo Vranjevići nalazi se oko 6 km jugoistočno od Blagaja. Na širem području gornjeg i donjeg sela stećci se nalaze na tri lokaliteta: na Grebnicama, Igrištu i Svačićima.

– Jedna od većih nekropola sa stećcima na širem mostarskom području nalazi se u *Vranjevićima gornjim* na lokalitetu *Grebnice* sa 125 spomenika u obliku ploča, sanduka, visokog sanduka, sljemenjaka i amorfnih oblika. Ukrašeno je više primjeraka motivima: arkada, bordura, vitica, štit s mačem, luk i strijela, križ i polumjesec. Stećci su orijentirani po pravcu Z-I.

– Druga nekropola sa stećcima u Gornjim Vranjevićima nalazi se na lokalitetu zv. *Igrište (Stećci i Bara)* ima 10 spomenika u obliku ploča i sanduka orijentiranih Z-I. Od ukrasnih motiva vidljive su samo bordure.

– Treća manja nekropola sa stećcima nalazi se u Donjim Vranjevićima na lokalitetu zvanom Svačići, broji 5 stećaka u obliku ploča i sanduka. Spomenici su orijentirani Z-I.

Hodbina

– Selo Hodbina nalazi se jugoistočno od Bune na magistralnom putu Mostar–Stolac. U sklopu pravoslavnog groblja u Hodbini i neposredno pored ograda nalazi se manja nekropola s 8 stećaka (6 sanduka i 2 ploče). Dva viša sanduka ukrašena su plastičnim arkadama. Većina stećaka nije u prvobitnom položaju jer su pomjereni izgradnjom novih grobnica i ograda oko groblja.

Srednjovjekovne nekropole na području južne mostarske kotline na desnoj obali Neretve

Šire područje južne mostarske kotline i polja na desnoj obali rijeke Neretve od Rodoča, Jasenice do Baćevića, prema sačuvanim ostacima materijalne kulture iz srednjeg vijeka bilo je nešto slabije naseljeno od područja koje se nalazi istočno od Neretva.

Prema rezultatima dosadašnjih istraživanja evidentirana su četiri lokaliteta sa stećcima na ovom području.

Rodoč

– U sklopu katoličkog groblja u Rodoču, 3 km južno od Mostara u pravcu južne industrijske zone, nalazi se nekropolja s 9 stećaka (5 ploča, 2 visoka sanduka i dva sanduka). Visoki sanduk je jedini ukrašen plitkoreljeftnim kolom ženskih figura sa svih bočnih strana, dok se u gornjem dijelu nalazi vijenac trolisne lozice.

Stećci su orijentirani po pravcu Z-I.

Jasenica

– Oko 4 km južno od Mostara i 1 km od Rodoča nalazi se naselje Jasenica. Unutar katoličkog groblja evidentiran je srednjovjekovni lokalitet s nekropolom i 8 sačuvanih stećaka (7 ploča i 1 manji sljemenjak). Stećci su slabije obrađeni i orijentirani po pravcu Z-I. Po svom obliku naročito je zanimljiv mali sljemenjak kao dječji spomenik.

Donja Jasenica

– U polju između Donje Jasenice i vojnog aerodroma, na lokalitetu Benovina nalazio se srednjovjekovni lokalitet s nekropolom i stećcima od kojih su do sada sačuvana samo 3 stećka (2 sanduka i 1 ploča), kao i tri ulomka oštećena stećka. Viši sanduk je ukrašen s bočnih strana kolom ženskih figura i dvije kamenice obrubljene tordiranom vrpcom. Stećci se ne nalaze u prvobitnom položaju jer su tijekom vremena pomjereni.

Prema stručnoj evidenciji i povjesnoj literaturi⁴ iz konca 19. stoljeća na ovom srednjovjekovnom lokalitetu bilo je 16 stećaka.

---

⁴ V. RADIMSKI, GZM u Sarajevu, 1891., 161.

Baćevići

– Selo Baćevići nalazi se na jugu tzv. južnog mostarskog polja oko 8 km od Mostara. Na ostacima već davno evidentiranog rimskog lokaliteta⁵ na području zvanom Greb na livadi u vlasništvu S. Gole nalazi se 2 stećka utonula u zemlju i bez ukrasa. Tridesetak metara zapadno uz rub obale rijeke Jasenice nalazi se također 1 veća ploča.

Srednjovjekovni lokalitet sa stećcima znatno je oštećen izgradnjom nove željezničke pruge Mostar–Ploče sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Maloševići

– Oko 2 km nizvodno od ušća rijeke Bune u Neretvu, na desnoj obali uz željezničku prugu, nalazi se manje naselje *Maloševići*. Prema ostacima srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika ovdje je postojalo naselje i u srednjem vijeku. Do našeg vremena na području Maloševića sačuvana su 33 stećka (pretežno ploča i sanduka). Znatan broj stećaka pomjeren je iz prvobitnog položaja tijekom radova na izgradnji nove željezničke pruge Mostar–Ploče u drugoj polovici 20. stoljeća. Pojedini spomenici su oštećeni i ugroženi. Među njima je jedan sanduk kojeg, po kvaliteti svojih ukrasa, možemo ubrojiti među najljepše primjere ove vrste na širem mostarskom području. Pored navedenog na ovoj nekropoli nalaze se i simbolički motivi: kola, rozete, križa i polumjeseca.

Slipćići

– Manje selo koje se nalazi na blagom uzvišenju oko 2 km zapadno od Maloševića i Neretve naziva se Slipćići. U zaseoku Arapi nalazi se usamljen stećak u obliku križa s pločom na kojem je urezan cirilični natpis u kojem se spominje Radić kovač.⁶

Žitomislić

Naselje Žitomislić na magistralnom putu Mostar–Ploče na lijevoj obali Neretve, prema ostacima materijalne kulture bilo je naseljeno od starog i srednjeg vijeka sve do našeg vremena. Na širem lokalitetu zvanom Crkvina, zapadno od arheološkog nalazišta ranokršćanske bazilike

---

⁵ V. PAŠKVALIN, Arheološki leksikon BiH, Tom 3, 308.

⁶ Š. BEŠLAGIĆ, Stećci, Sarajevo 1971., 343.

prema Neretvi u pravoslavnom groblju i pored njega, nalazi se veća srednjovjekovna nekropola sa 78 stećaka. Većina su ploče i sanduci od kojih je jedan broj zarastao u žbunje. U groblju se nalazi 57 spomenika, a izvan ograda 21. Od ukrasnih motiva evidentirani su: scena konjanika, arkade, vitice i bordure.

Stećci su orijentirani po pravcu Z-I.⁷

Stećci na istočnom dijelu Mostarskog blata

Krušev

Naselje Krušev nalazi se 8 km jugozapadno od Mostara na magistralnom putu prema Ljubuškom. U zaseoku Selišta, sjeverno od katoličke crkve nalazi se jedna od najvećih srednjovjekovnih nekropola na mostarskom području sa 127 stećaka (4 sljemenjaka, 15 sanduka, većina ploča, znatan broj amorfnih oblika i nekoliko dječjih spomenika). Stećci su locirani u lijepo održavanoj šumi nedaleko istočnog dijela Mostarskog blata.

Sl. 7. Stećci u Kruševu kod Mostara.

---

⁷ Š. Bešlagić u svojoj publikaciji Stećci, tri nekropole sa stećima (65 spomenika) na desnoj obali Neretve koji pripadaju općini Čitluk, pogrešno je uvrstio području općine Mostar.

Na stećcima su evidentirana dva čirilična natpisa u kojima se spominje Ivan Maršić i knez Radiša Zloušić.⁸ Ukrašeno je 19 spomenika raznovrsnim motivima: arkade, volte, ratnik sa štitom i mačem, dva konjanika, spirale, sidra, vodenica, križ, polumjesec i rozete. Stećci su orijentirani po pravcu Z-I. Ovo je jedna od rijetkih većih nekropola sa stećcima koja se nalazi unutar posjeda vjerske zajednice (katoličke župe u Kruševu) koja se revnosno brine o njezinoj zaštiti i održavanju.⁹

U neposrednoj blizini prethodne nekropole, unutar katoličkog groblja zvanog *Šarampolje*, nalazi se 5 stećaka od kojih su 4 ukrašena. Na ovom širem lokalitetu pored kapele evidentirani su materijalni ostaci koji vremenski potječe iz rimskog razdoblja.

Podgorje

– Na blagom brdskom uzvišenju obrasлом šumom jugozapadno od Podgorja, na lokalitetu *Jazvača–Osoje*, vlasništvo N. Vidačka nalazi se kamenolom stećaka u kojem se nalaze četiri veća kamena bloka nezavršena stećka. Pedesetak metara od njih u pravcu zapada sačuvana su također 3 slična kamena bloka.

Prema sačuvanom predanju starijih mještana na ovom kamenolomu svojevremeno su u zemlji nalaženi ostaci hrastovih greda koje su služile za transport stećaka.

Ćula

– Nedaleko od istočnog dijela Mostarskog blata, 7 km od Mostara u pravcu Ljubuškog nalazi se naselje *Ćula*. Između naselja i polja koje će ubrzo postati akumulaciono jezero hidroelektrane Mostarsko blato, nedaleko Begića kuća evidentirana su 2 stećka (1 viši sanduk i 1 ploča). Orientacija stećaka je po pravcu Z-I.

Zbog izgradnje hidroelektrane čiji su radovi u tijeku, stećke je potrebno zaštititi i izmjestiti.

Polog – Troskoti

– U Pologu 7 km zapadno od Mostara, u zaseoku zvanom Troskoti, u blizini istočnog dijela Mostarskog blata, na livadi u vlasništvu D. Kandića,

---

⁸ M. VEGO, GZM u Sarajevu 1960.-1961., 277.-278., Š. Bešlaagić, n.d., 340.

⁹ M. VEGO, GZM u Sarajevu 1962., 191.-194., A. ŽELENKA, Hercegovina br. 23., 2009., 251.

nalazi se nekropola s 25 stećaka (13 ploča, 10 sanduka i 2 sljemenjaka). Stećci su većim dijelom zarašli u žbunje i utonuli u zemlju zbog čega je teško raspoznati njihove forme i ukrase. Njihova orijentacija je Z-I. Od ukrasa mogu se vidjeti na dva viša sanduka: kolo ljudskih figura i kružna kamenica. S ove nekropole prenesen je 1963. godine u mostarski muzej jedan od ljepših primjeraka ukrašenih stećaka s ciriličnim natpisom u zapadnoj Hercegovini spomenik Ljupka Vlasnića.

Zaključak

U ovom prilogu obrađeni su rezultati istraživanja na reviziji i dopuni inventarizacije stećaka na istočnom, južnom i jugozapadnom dijelu općine Mostar. Ova istraživanja obavljena su uglavnom u vremenskom razdoblju od 1960. do 1992. godine, a samo neka prvih godina ovog stoljeća.

Prema prvom sustavnom istraživanju rasprostranjenosti i broju stećaka u Bosni i Hercegovini koncem 19. stoljeća navedeno je da na području okruga Mostar ima manje od 500 stećaka.¹⁰ Na osnovu ove nepotpune i netočne evidencije glavni grad Hercegovine ubrajao se među siromašnije centre sa srednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima. Dalji poticaj stručnim istraživanjima stećaka u Bosni i Hercegovini uslijedio je poslije reprezentativne izložbe srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije, održane u Parizu 1950. godine. Poslije dvadesetogodišnjih istraživanja ove problematike Biblioteka kulturno naslijeđe BiH u Sarajevu objavila je 1971. godine obimnu monografiju *Stećci – kataloško-topografski pregled*, autora Šefika Bešlagića.

Poslije predstavljanja ovog kapitalnog djela na našim prostorima, prvih analiza i ocjene rezultata istraživanja stećaka, ubrzo je došlo i do kritičkog osvrta i prvih primjedbi da znatan broj srednjovjekovnih nekropola i stećaka iz zapadne Hercegovine nije uvršten u ovu publikaciju, što će se kasnije pokazati istinitim.

Prvi kritički osvrt i primjedbe na jedan dio Bešlagićeva djela dao je 1973. godine *Bonicije Rupčić*, dobar poznavatelj srednjovjekovne Bosne i Huma i rasprostranjenosti stećaka u Hercegovini.

Uspoređujući objavljene podatke o stećcima s početka osamdesetih godina prošlog stoljeća s novorevidiranim i na terenu provjerenim i dokumentiranim podacima do kojih je došao autor ovog priloga sa

---

¹⁰ Prema administrativno-upravnoj podjeli Bosne i Hercegovine za vrijeme austrougarske uprave Okrug Mostar teritorijalno je obuhvaćao sadašnje općine: Mostar, Široki Brijeg i Čitluk.

suradnicima u tijeku nekoliko desetljeća, došlo se do potpuno novih, može se slobodno reći iznenađujućih podataka o stećcima jednog dijela zapadne Hercegovine, te općinama Livna i Tomislavgrada.

Primjera radi navodim središnju hercegovačku općinu Mostar za koju je neutemeljeno i pogrešno objavljeno 1971. godine da se na njezinom području nalazi **1208 stećaka na 40 lokaliteta**.

Prema rezultatima navedene revizije stećaka i nove evidencije provedene na širem prostoru zapadne Hercegovine i dijela jugozapadne Bosne na području Livna i Tomislavgrada utvrđeno je da se **na području općine Mostar nalazi 2395 stećaka na 103 lokaliteta**.

Na osnovi ovih rezultata novih istraživanja područje općine Mostar uvršteno je među prvih šest općina s najvećim brojem stećaka u Bosni i Hercegovini.¹¹

Sažetak

U Godišnjaku za kulturno i povjesno naslijeđe Hercegovine br. 3 (11) iz 1997. godine objavio sam rezultate istraživanja na stećcima mostarskog područja: Raške gore, Vrdi i Goranaca, a u istom godišnjaku br. 23. iz 2009. godine u prilogu Stećci središnjega i sjevernoga područja općine Mostar.

Ovim prilogom pod tematskim naslovom Stećci istočnog, južnog i jugozapadnog područja općine Mostar zaokružio sam u jednu cjelinu rezultate mojih dugogodišnjih istraživanja na širem području glavnog grada Hercegovine. Uspoređujući nove podatke s već ranije objavljenim i poznatim došli smo do potpuno novih spoznaja o bogatstvu i raznovrsnosti stećaka na ovom području tako da je Mostar uvršten među šest općina s najvećim brojem stećaka u Bosni i Hercegovini.

---

¹¹ Pored navedenih podataka ovim ne isključujem mogućnost eventualnog pronalaska neke do sada nepoznate nekropole i pojedinih stećaka naročito u teže pristupačnom području općine Mostar.